

*Борисенко Н. Д.,
канд. філол. наук, доцент*

Житомирський державний університет

СИТУАЦІЯ СУПЕРНИЦТВА У ДИСКУРСІ ПЕРСОНАЖІВ СУЧАСНОЇ БРИТАНСЬКОЇ ДРАМИ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Розробка типології комунікативних ситуацій, які потребують певного способу поведінки [Токарева 2005, 128], є актуальною, оскільки розширює можливості аналізу комунікативної взаємодії. Про це свідчить активний інтерес мовознавців до проблеми та аналіз комунікативних ситуацій брехні [Морозова, 2005], виправдовування [Корольов, 2006], конфлікту [Бондаренко, 2002; Мартисюк, 2001], корпоративного контексту [Ананко, 2007], суперництва [Савчук, 2007]. Наше дослідження присвячене аналізу гендерно зумовлених особливостей персонажного дискурсу сучасної британської драми у ситуації суперництва, що є на часі.

Детального аналізу поняття комунікативної ситуації зазнало ще у дослідженнях американських біхевіористів, які визнають її єдиним фактором, що впливає на поведінку людини в процесі комунікативної взаємодії [Швейцер 1983, 150]. Цей недолік успішно пододала російська теорія ролей, яка визначає соціальну роль як нормативно схвалений образ поведінки, очікуваний від кожного, хто займає певну соціальну позицію [Кон 1967, 23] та як форму суспільної поведінки людини, що зумовлюється як її положенням у деякій соціальній групі, так й у певній ситуації спілкування [Крисін 1989, 136].

Відомий американський соціолінгвіст Д. Хаймс включає обстановку/ситуацію до переліку соціально-психологічних факторів, що визначають комунікативну поведінку [Хаймс 1975, 58]. Такої ж думки дотримується російський соціолінгвіст Л.Б. Нікольський [Нікольський 1976, 126], який вважає ситуацію спілкування самостійним соціально значимим фактором, що визначає комунікативну поведінку людини. Відповідно до його концепції формальний і неформальний характер ситуації спілкування вносить певні корективи у висловлювання. При цьому форма висловлювання, адекватна формальній ситуації, як правило, не використовується в неформальній, і навпаки.

Урахування характеру та типу ситуації спілкування має особливе значення для дослідження міжгендерної комунікативної взаємодії, оскільки сучасна гендерна лінгвістика не розглядає гендер як єдиний фактор, що стимулює поведінку комунікантів, а визнає його взаємодію з іншими соціальними характеристиками й ситуацією спілкування [Стокое 1998, 218]. Як указує Д. Камерон, комунікативні стратегії формуються в певних соціальних контекстах і спрямовані на розв'язання певних завдань спілкування [Камерон 1995, 40]. Таким чином пропонується відмовитися від сприйняття чоловіків і жінок як двох гомогенних груп, поведінка кожної з яких характеризується певним набором рис, що не зустрічаються в протилежної групи [Камерон 1992, 52]. Стереотипно, комунікативна поведінка чоловіків сприймається як результат їх життя в певному

суспільстві. Орієнтована на дім комунікативна поведінка жінки розглядається як продукт її біологічних особливостей та ролі берегині вогнища й матері. У комунікативній поведінці жінки намагаються відшукати риси, що поєднують її з усіма жінками незалежно від соціальної приналежності, рівня освіти, віку. Інакше кажучи, при аналізі комунікативної поведінки жінок існує тенденція до генералізації й стереотипізації характерних рис їх комунікативної поведінки. У результаті застосування такого підходу виробляється набір стереотипів, приписуваних усім жінкам у певному мовному суспільстві.

Вузість такого підходу до аналізу жіночої поведінки може подолати лише врахування контексту чи ситуації спілкування, оскільки ті самі мовні засоби можуть сприйматися по-різному залежно від того, хто є адресантом і адресатом висловлювання та параметрів ситуації спілкування. Крім того, той самий комунікант може поводитися по-різному в різних ситуаціях спілкування [Камерон 1998, 449]. Дана позиція підкріплюється кількісними дослідженнями висловлювань чоловіків і жінок. Наприклад, студенти-чоловіки в дружній бесіді обговорюють поведінку і зовнішність відсутніх чоловіків, тобто розвивають теми, які вважаються типово жіночими [Камерон 1997, 49].

Залучення поняття комунікативної ситуації до аналізу гендерних розбіжностей мовлення дозволяє, на наш погляд, зосередитися не тільки на гендерних відмінностях, але й виявити ступінь подібності у висловлюваннях чоловіків і жінок, а значить, відійти від стереотипного сприйняття комунікативної поведінки статей. Можливим стає також комплексний аналіз лінгвальних й екстралінгвальних засобів, що маніфестують гендер комунікантів у спілкуванні з урахуванням конкретної ситуації спілкування, статусних характеристик комунікантів і їх соціальних ролей.

У нашому дослідженні ми спираємося на висновок сучасних гендерних досліджень про те, що аналіз мовлення представників протилежних статей повинен враховувати особливості ситуації спілкування й ролі комунікантів. Різні довгострокові й ситуативні ролі, характер, місце, мета та функції ситуацій спілкування впливають на засоби, обрані індивідом для маніфестації гендера у вербальному спілкуванні. Об'єктом нашого дослідження є діалоги персонажів та ремарки авторів, що відображують ситуації неформального міжгендерного спілкування, у драматичних творах, написаних британськими драматургами. Ролі, що виконують герої п'єс, є як довготривалими (ролі подружжя, коханців), так і короткотривалими (ролі випадкових знайомих). З одного боку, в традиційному британському суспільстві у родині роль чоловіка є вищою за роль дружини, проте рух за рівність статей у країні призвів до певних зрушень у кореляції ролей у сім'ї, коли жінка все частіше демонструє прагнення до лідерства та суперництва за владу в інтеракції з чоловіком.

Проведений нами аналіз висловлювань персонажів сучасної британської драми свідчить про те, що драматурги використовують ситуацію

суперництва для створення мовленнєвої характеристики персонажів протилежних статей.

Відповідно у ситуації суперництва реалізуються змагальницькі стратегії спілкування, що спрямовані на трансформацію моделей поведінки адресата у бажаному для адресанта напрямі, підвищенні статусу адресанта. Наприклад, у спілкуванні колишнього подружжя персонаж-жінка відкрито глузує з колишнього чоловіка-професора, який виголошує одну й ту саму промову протягом багатьох років з будь-якого приводу:

Celia (ironically). *Bravo. Would you like me to carry on from there for you? After all I know that speech word for word.*

Peter. *No you don't damn you. I've rewritten a lot of it since your time.*

Celia. *Not that much I'll be bound. It amazes me that you're still getting away with it. I rather thought you'd given up – or gone to the United States where people are more easily gulled.*

Peter. *You always have tried to make me feel less than I am. You never believed in me.*

Celia. *I did at the beginning until I discovered that behind your conceit is nothing but a straw man. You can't impress me – not any longer* [Chown 1984, 8].

Як бачимо з прикладу персонаж-жінка використовує тактику глузування (*Bravo. Would you like me to carry on from there for you? After all I know that speech word for word*), критикує розумові здібності чоловіка та здатність змінюватись (*Not that much I'll be bound*), негативно оцінює його особистість (*behind your conceit is nothing but a straw man*), підкреслює його нездатність впливати на людей (*You can't impress me – not any longer*). У відповідь персонаж-чоловік заперечує слова дружини, використовуючи вульгаризм (*No you don't damn you*), що свідчить про дієвість тактики глузування, обраної персонажем-жінкою. Крім того, персонаж-чоловік протестує проти критики дружини і виправдовується (*I've rewritten a lot of it since your time*), звинувачує колишню дружину у недооцінці його здібностей (*You always have tried to make me feel less than I am. You never believed in me*) і, як результат, не задовольняється залежним становищем у діаді. Хоча у цій ситуації персонаж-жінка має певну перевагу, обидва персонажі змагаються за владу і лідерство, тактики обох комунікантів є спрямованими на підвищення влвсного статусу та ігнорування інтересів співрозмовника.

Проте ситуація дуже швидко розвивається й ті ж самі персонажі змінюють ролі на прямо протилежні, коли персонаж-чоловік випадково помічає, що його колишня дружина викрадає коштовну річ:

Peter. *I should have thought you would have learned to keep your hands off what doesn't belong to you by that time. Some people never learn.*

Celia. *It's only that I find it difficult to resist beautiful things.*

Peter. *Even when they don't belong to you. That's a very pretty necklace you are wearing. Did you pinch that?*

Celia. *It was given to me. And please don't talk so loudly someone might hear you.*

Peter (looking around). *There isn't a soul in sight.*

Celia. *You may not believe this, but that was **the first thing I've taken since-since the-er-case.***

Peter. ***The correct word is stolen.***

Celia. ***How cruel you are.***

Peter. ***I suppose you were going to say it's the first thing you've stolen since the police caught up with you.***

Celia. *Yes, it's true, **I swear it** [Chown, 8-9].*

У другій частині розмови персонаж-чоловік домінує, критикує поведінку колишньої дружини (*I should have thought you would have learned to keep your hands off what doesn't belong to you by that time*) та здатність змінитися (*Some people never learn*), демонструючи недовіру до неї (*Did you pinch that?*), та нагадуючи неприємні моменти, які персонаж-жінка прагне забути (*I suppose you were going to say it's the first thing you've stolen since the police caught up with you*). У свою чергу персонаж-жінка виправдовується (*It was given to me*), соромиться своєї поведінки, відмовляється називати речі своїми іменами (*that was the first thing I've taken since-since the-er-case*) та можливості того, що хтось почує розмову і використовує прохання (*please don't talk so loudly someone might hear you*), звинувачує чоловіка у нечуйності (*How cruel you are*), і пробує змінити його відношення до себе, використовуючи перформатив, який є дуже сильним засобом впливу на адресата (*I swear it*).

Ситуація суперництва реалізується також у спілкуванні випадкових знайомих, як це має місце в інтеракції сільського парафіяльного священика та заможної жінки зі столиці:

Peter. *I'd heard all about Mrs Fenton's clever daughter. **Doesn't care what she says to anybody.***

Marian. ***Is that what they say?***

Peter. ***It's what you mean them to say isn't it?***

Marian (looking at him speculatively). ***How did you manage to finish up here?***

Peter. ***You're out of date. Methodism's got quite intellectually respectable over the last few years** [Dryden 1982, 9].*

Обидва комуніканти застосовують схожі тактики, а саме ігнорують запитання співрозмовника (*Is that what they say? It's what you mean them to say isn't it?*), критикують його поведінку (*Doesn't care what she says to anybody. How did you manage to finish up here? You're out of date*).

Як бачимо з наведених прикладів, прагнення змагатися за владу і вплив має місце у міжгендерному неформальному спілкуванні персонажів обох статей у сучасній британській драмі. При цьому персонажі обох статей є суперниками та демонструють активне бажання впливати на ментальний стан та поведінку адресату, використовуючи однакові тактики. Персонаж, який знаходиться у домінуючому становищі використовує глузування, образу, приниження адресата. Персонаж, що знаходиться у залежному становищі, обирає виправдовування, критику, звинувачення у нечуйності для

підвищення власного статусу. Таким чином, вибір тактик стратегії суперництва залежить скоріше від ситуації спілкування ніж від статі комуніканта, що підтверджує висновок про необхідність аналізувати гендерно зумовлене мовлення у тісному зв'язку з комунікативною ситуацією та ролями комунікантів.

Однією з подальших розвідок у даному напрямі є аналіз впливу різних типів комунікативних ситуацій на міжгендерне спілкування.

1. Ананко Т.Р. Англомовний корпоративний дискурс. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2007. – 20 с. 2. Бондаренко Я.О. Дискурс акцентуованих мовних особистостей: комунікативно-когнітивний аспект (на матеріалі персонажного мовлення в сучасній американській художній прозі). Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / КНЛУ. – К., 2002. – 19 с. 3. Кон И.С. Социология личности. – М.: Политиздат, 1967. – 383с. 4. Корольов І. Специфіка поняття комунікативної ситуації в аспекті текстової діяльності автора // Матеріали IV Міжвузівської конференції молодих учених. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – Ч. 2. – С. 98-100. 5. Крысин Л.П. Социолингвистические аспекты изучения современного русского языка. – М.: Наука, 1989. – 186 с. 6. Мартысюк Н.П. Стратегии речевого поведения как отражение гендерных социальных ролей (в ситуации конфликта): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Минск. гос. лингв. ун-т. – Минск, 2001. – 22 с. 7. Морозова Е.И. Ложь как дискурсивное образование: лингвокогнитивный аспект: Монография. – Харьков, Экограф, 2005. 300 с. 8. Никольский Л.Б. Синхронная социолингвистика. – М.: Наука, 1976. – 168 с. 9. Савчук І.І. Лінгвокогнітивний та комунікативний аспекти позначення суперництва засобами англійської мови. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / ДонНУ. – Донецьк, 2007. – 20 с. 10. Токарева И.И. Социолингвистика и проблемы изучения коммуникации. – Минск: МГЛУ, 2005. – 210 с. 11. Хаймс Д.Х. Этнография речи // Новое в лингвистике. – М.: Прогресс, 1975. – Вып. 7: Социолингвистика. – С. 42-95. 12. Швейцер А.Д. Социальная дифференциация английского языка в США. – М.: Наука, 1983. – 216 с. 13. Cameron D. Feminism and Linguistic Theory. – L.: Macmillan, 1992. – 247 p. 14. Cameron D. Gender, Power, and Pragmatics: “Is there any ketchup, Vera?” // Discourse and Society. – 1998. – №9 (4). – P. 437-456. 15. Cameron D. Performing Gender Identity: Young Men’s Talk and the Construction of Heterosexual Masculinity // Language and Masculinity / Ed. by S. Johnson, U. Meinhof. – L.: Blackwell. – 1997. – P. 47-64. 16. Cameron D. Rethinking Language and Gender Studies: Feminism into the Nineties // Language and Gender: Interdisciplinary Perspectives / Ed. by S. Mills. – L.: Longman. – 1995. – P. 31-44. 17. Chown P. The Long Noon. L.: Samuel French, 1984. – 19 p. 18. Dryden E. Harvest. – L.: Samuel French, 1982. – 54 p. 19. Stockoe E.H. Talking about Gender: The Conversational Construction of Gender Categories in Academic Discourse // Discourse and Society. – 1998. – № 9 (2). – P. 217-240.